

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЙ «КОМПЕТЕНЦІЯ» І «КОМПЕТЕНТНІСТЬ» У ПРОЦЕСІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE CATEGORIES “COMPETENCE” AND “COMPETENCY” IN THE RESEARCH PROCESS OF PREPARATION OF TEACHER OF INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION

У статті розглянуто формування професійно-педагогічної компетентності викладачів закладів вищої освіти, що є тривалим процесом, який зумовлює необхідність вживання поняття «професійна компетентність», що характеризує їхню спроможність реалізувати всі компоненти професійної діяльності завдяки набутим знанням, навичкам, умінням, здібностям та іншим властивостям.

Ключові слова: освіта, компетенція, компетентність, викладач, заклад вищої освіти.

В статті рассмотрено формирование профессионально-педагогической компетентности преподавателей высших учебных заведений, являющееся длительным процессом, с которым связано применение понятия «профессиональная компетент-

ность», характеризующего их способность реализовать все компоненты профессиональной деятельности благодаря приобретенным знаниям, навыкам, умениям и другим свойствам.

Ключевые слова: образование, компетенция, компетентность, преподаватель, учреждение высшего образования.

The article deals with the formation of vocational and pedagogical competence of teachers of institutions of higher education, which is a long process that necessitates the use of the concept of “professional competence”, which characterizes their ability to realize all components of professional activity due to acquired knowledge, skills, abilities and other properties.

Key words: education, competence, teacher, institution of higher education.

УДК 37.013.46

Криштанович М.Ф.,

докт. наук з держ. упр., доцент,
професор кафедри педагогіки
і соціального управління
Інституту права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»

Постановка проблеми. Сьогодні питання професійно-педагогічної компетентності викладача є одним з основних у підготовці викладача закладу вищої освіти (далі – ЗВО) не тільки в Україні, а й за її межами. Вирішення даної проблеми пов'язано з вивченням професійно-педагогічної компетентності викладача ЗВО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Уперше поняття «професійна компетентність» уживається в 90 рр. ХХ ст. Серед вітчизняних науковців, які його ґрунтовно вивчали, були: С. Гончаренко, Н. Кузьміна, А. Маркова, А. Мудрик, Н. Нічкало, Т. Руднева, Г. Стайнов та ін. Вітчизняні й іноземні вчені, нормативні документи надають різні тлумачення сутності поняття «професійна компетентність» через його складний, багатокомпонентний та міждисциплінарний характер. Але, на жаль, єдиного підходу до розуміння даної категорії серед дослідників дотепер немає.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність значної кількості наукових робіт із проблеми професійно-педагогічної компетентності викладача ЗВО, це питання залишається малодослідженим. Тому зазначену проблему варто ґрунтовно вивчити, що в майбутньому покращить професійно-педагогічну підготовку та компетентність викладача ЗВО.

Мета статті. Розглянути роль і значення категорій «компетенція» і «компетентність» у процесі підготовки викладача ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Спочатку з'ясуємо зміст поняття «професійна компетентність».

Професійна компетентність – це здатність фахівця від початку своєї професійної діяльності на рівні визначеного державою стандарту відповідати суспільним вимогам професії шляхом ефективної професійної діяльності, демонструвати належні особисті якості, мобілізуючи для цього відповідні знання, вміння, навички, емоції, ґрунтуючись на власній внутрішній мотивації, ставленнях, моральних і етичних цінностях та досвіді.

Помітну роль у вивченні професійно-педагогічної компетентності майбутнього викладача ЗВО відіграє поняття «компетенція». В «Енциклопедії освіти» компетенція розуміється як наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки фахівця, яка необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері та є соціально закріпленим результатом [1, с. 409]. «Словник іноземних слів» пояснює поняття «компетенція» (лат. *competentia*) як коло повноважень посадової особи, обсяг питань, щодо яких дана особа володіє пізнаннями і досвідом, знаннями, що дозволяють судити про що-небудь [2, с. 247]. Відповідно до останнього, VI-го видання британського енциклопедичного словника (Longman Dictionary of Contemporary English (LDOCE)) 2015 р., поняття «компетенція» лаконічно трактується як «здатність робити щось добре» [3]. Згідно з «Етимологічним словником української мови», термін «компетенція» пояснюється через поняття «компетентний», тобто «обізнаний у певній галузі» [4]. «Тлумачний словник сучасної української мови» за редакцією В. Бусела розглядає компетентність як певну суму знань особистості,

яка дає їй змогу судити про що-небудь, висловлювати переконливу, авторитетну думку [5].

Одним із перших, хто увів до наукового обігу категорію «компетенція», став Р. Уайт, який 1959 р. змістовно наповнив це поняття особистісними складниками, зокрема мотиваційним.

Компетенцію дослідники розглядають як область відповідальності та визначених повноважень і сферу діяльності, яка має значення для ефективної роботи закладу загалом, де індивід має виявити певні знання, уміння, поведінкові навички, здібності й професійно важливі якості [6, с. 108]. Поняття «компетенція» визначається нами як єдність знань, навичок і відносин у процесі професійної діяльності, зумовлених вимогами посади, конкретної ситуації і цілями організації навчання.

Аналіз наведених дефініцій терміна «компетенція» доводить їхню спільну змістову основу: знання, обсяг питань, досвід, які подані як узагальнені поняття, не є особистісною характеристикою конкретної людини. С. Сисоєва [7] зазначає, що компетенція – це визначена норма стосовно неперервної освіти, яка задається освітніми стандартами та використовується для формування вимог до результатів навчання. Компетентність, на її думку, – це інтегрована особистісна якість людини, що формується на етапі навчання, остаточно оформлюється і розвивається в процесі практичної діяльності, забезпечує компетентний підхід до вирішення професійних завдань.

Заслуговує на увагу фундаментальна робота науковців за редакцією В. Байденко і Н. Селезнєвої, які підготували глосарій, де вони подали результати дослідження термінологічного апарату, що використовується в документах Болонського процесу. Автори вважають, що компетенції – здібності особистості реалізовувати свої пізнання і досвід в успішній професійній діяльності, одна з відмінних особливостей кваліфікації, що відповідає сучасним кваліфікаційним вимогам. Розвиток компетенції, на їхню думку, є метою освітніх програм [8]. О. Пометун компетенцію розуміє як «спеціальним шляхом структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що набуваються в процесі навчання й дають змогу людині визначати, тобто ідентифікувати і вирішувати, незалежно від контексту (від ситуації) проблеми, характерні для певної сфери діяльності». Л. Мітіна наголошує на тому, що серед найпоширеніших визначень цього терміна у вітчизняній педагогічній літературі таке: «<...> якість, властивість або стан фахівця, що забезпечує разом або окремо його відповідність вимогам певної професії, спеціальності, спеціалізації, стандартам кваліфікації, займаній службовій посаді». І. Зімняга визначає компетенції як «внутрішні потенційні психологічні новоутворення (знання, уявлення, програми дій, системи цінностей і відносин), які потім виявляються в компетентностях людини».

Узагальнення закордонних і вітчизняних педагогічних досліджень у галузі освіти дозволяє дійти висновку, що до визначення сутності поняття «компетентність» є різні підходи, а саме:

- характеристика особистості – здатностей, якостей, властивостей;
- процедура вирішення конкретної проблеми;
- якості педагога, що необхідні для успішної професійної діяльності;
- система знань, умінь і навичок, без урахування мотиваційно-потребнісної сфери особистості;
- володіння компетенцією;
- загальна здатність (уміння) діяти на основі здобутих знань, досвіду, цінностей;
- професійна підготовка фахівця на основі стандарту компетентності [9, с. 164].

А. Хуторський і В. Краєвський розуміють компетенцію як «задану вимогу (норму) до фахової підготовки викладача». Освітня компетенція, як вони наголошують, є сукупністю взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності викладача, які необхідні для здійснення особистісної і соціально значущої майбутньої продуктивної діяльності [10].

Ми погоджуємося з тим, що компетенція – це сукупність освітніх орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду педагога, необхідних для його професійної діяльності. Водночас підкреслюємо складність вивчення даного поняття, яка полягає в тому, що кожен вид діяльності активізує прояв власного рівня формування професійно-педагогічної компетентності викладача ЗВО.

Досить широкоживаним у сучасній педагогічній науці і практиці формування і розвитку професійно-педагогічної компетентності викладача ЗВО є термін «компетентність», який відображає тенденції змін у його професійній освіті під впливом чинників навколишнього середовища, у даному разі під впливом вимог освітнього середовища до рівня фахової підготовки викладача. Більшість дослідників термін «компетентність» розуміють як складну інтегровану якість особистості, яка визначає її здатність до якоїсь діяльності. Узагальнення вітчизняних і закордонних досліджень сутності компетентності, як зазначає О. Дубасенюк, привело до тлумачення цього терміна як «інтегральної характеристики особистості, яка визначає її здатність вирішувати проблеми та типові завдання, що виникають у реальних життєвих ситуаціях, у різних сферах діяльності на основі використання знань, навчального й життєвого досвіду та відповідно до засвоєної системи цінностей» [11, с. 12].

На думку американського вченого П. Хейджера (Paul Hager), еволюцію поняття компетентності в освіті можна поділити на такі етапи:

- перший (1960–1970 рр.) – біхевіористичне трактування поняття, коли компетентність розумі-

лася як проста демонстрація діяльності в межах виконання окремих фрагментів завдань, спрямованих на розвиток навичок;

– другий (1970–1990 рр.) – термін «компетентність» тлумачиться як навички загального характеру, які визначають суть майбутньої діяльності або виконання якихось дій;

– третій (з 1990 р.) – трактується як поняття, що обов'язково потребує елемента виконання, передбачає наявність в індивідуума визначених інтелектуальних, моральних і соціальних якостей [12, с. 130–131].

Уперше розгорнуте тлумачення терміна «компетентність» дано Дж. Равеном у праці «Компетентність у сучасному суспільстві» (1984 р.). Автор розумів компетентність як певне явище, що складається з багатьох компонентів, більшість з яких відносно незалежні один від одного. Він характеризував компетентність як багатокомпонентне явище, деякі компоненти якого «<...> належать, імовірно, до когнітивної сфери, а інші – до емоційної <...> ці компоненти можуть замінювати один одного як складники ефективної поведінки» [13, с. 253].

У 90-ті рр. ХХ ст. у трактуванні терміна «компетентність» сталися зрушення. Так, Жак Делор у доповіді Міжнародної комісії з освіти для ХХІ ст. «Освіта. Прихований скарб» надав більш широке визначення компетентності, що включає в себе не тільки предметні, вузькоспеціальні компетенції, але й ті, що дозволяють людині нормально адаптуватись у житті. У документі сформульовано чотири стовпи, на яких має базуватися освіта ХХІ ст., а саме: «уміння жити разом», «уміння вчитись», «уміння діяти» й «уміння бути», які розглядалися як глобальні компетенції.

З огляду на те, що в перекладі з латинської мови слово *competentia* означає коло питань, щодо яких людина добре обізнана, має певний досвід, компетентність в окремій галузі трактується науковцями як «володіння відповідними знаннями і здібностями, які дозволяють ґрунтовно судити про цю галузь і ефективно діяти в ній» [10, с. 9], тобто компетентність є результатом набуття компетенції. У «Великому тлумачному словнику української мови» складниками терміна «компетентність» є поінформованість та обізнаність. В українській мові поняття «компетентний» вживається у значеннях «повноважний», «кваліфікований», «ґрунтовний» [14, с. 445]. Міжнародною комісією Ради Європи встановлено, що «компетентність» (англ. *competence*) – це центральне поняття, яке означає «<...> сукупність умінь (загальних, ключових, базових) особистості, пов'язаних із використанням знань у практичній діяльності, стратегії реалізації творчого потенціалу особистості, фундаментальних шляхів навчання, кваліфікацій, кроснавчальних навичок, уявлень і опорних знань» [15].

У вітчизняній та закордонній педагогіці дефініція «компетентність» розглядається як категорія, що визначає ставлення особи до певного виду діяльності, забезпечує її результативність, досягнення успіхів, здатність до самореалізації та самовдосконалення. Заслугує на увагу визначення, яке обґрунтовують науковці Н. Бібік, І. Єрмаков і О. Овчарук. Вони зазначають, що компетентність треба розуміти як сформовані конкретні якості особистості, що виявляються як результат якісно виконаної роботи, пропонують компетентність характеризувати як «загальну здатність, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню» [70]. Як слушно зауважує дослідник О. Глузман, «компетентність» – це ключове поняття, оскільки поєднує інтелектуальний і навиковий складники освіти, охоплює не тільки когнітивну й операціонально-технологічну складові частини, а й мотиваційну, етичну, соціальну й поведінкову, містить результати навчання, систему ціннісних орієнтацій, звички тощо [17, с. 53]. Т. Вороніна трактує компетентність як «здатність людини адекватно й глибоко розуміти реальність, правильно оцінити ситуацію, в якій доводиться діяти, а також правильно застосовувати свої знання». На думку В. Безрукової, «компетентність – це володіння знаннями, вміннями, що дозволяють висловлювати професійно грамотні оцінки та думки». Згідно з визначенням, яке дає З. Шевців, компетентність – це сукупність повноважень будь-якої посадової особи чи органу, володіння знаннями, досвідом у певній галузі [18, с. 43]. О. Пометун визначає компетентність як «набір знань, умінь, навичок, ставлень, що дають змогу ефективно провадити діяльність або виконувати певні функції» [19, с. 18]. Аналогічних поглядів дотримується Г. Красильникова. Вона зазначає, що компетенція – це коло повноважень посадової особи, у межах якого вона повинна мати необхідні знання, має право ухвалювати відповідальні рішення. Компетентність педагога науковець визначає як його здатність кваліфіковано виконувати певні види робіт та спроможність досягати високих кількісних і якісних результатів праці на основі наявних професійних знань, умінь та навичок.

Висновки. З огляду на зазначені думки науковців, ми пропонуємо таке визначення: компетентність викладача ЗВО – це встановлений кваліфікаційними вимогами, сформований педагогічною практикою обсяг знань і умінь, необхідний для успішного виконання ним професійно визначених освітніх завдань. Отже, компетентність викладача ЗВО в нашому дослідженні варто розглядати як інтегровану професійно-особистісну характеристику, що відображає рівень педагогічних та фахових знань, умінь і навичок, професійно значущих якостей та поведінкових характеристик фахівця.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Кремень. К.: Юрінком-Інтер, 2008. 1040 с.
2. Словник іншомовних слів / за ред. О. Мельничука. К., 1977. 775 с.
3. Longman Dictionary of Contemporary English URL: www.ldoceonline.com/dictionary/competence.
4. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / редкол.: О. Мельничук (голов. ред.) та ін. Т. 3 / уклад.: Р. Болдирєв та ін. К.: Наук. думка, 2012. 552 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Бусел. К.; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
6. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. І. Зверєвої. К., 2008. 336 с.
7. Сисоєва С. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня: моногр. К.: Поліграфкнига, 1996. 407с.
8. Болонский процесс (на основе опыта мониторингового исследования): глоссарий / под науч. ред. В. Байденко, Н. Селезневой. М.: Исслед. центр проблем качества подготовки спец., 2009. 148 с.
9. Гомонюк О. Формування професійно-педагогічної культури майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах: моногр. Вінниця: Планер, 2011. 399 с.
10. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах / В. Краевский, А. Хуторской. *Педагогика*. 2003. № 3. С. 3–10.
11. Дубасенюк О. Компетентнісний підхід у професійній підготовці вчителя. Формування естетичної компетентності особистості засобами народознавства: зб. наук. праць молодих дослідників / за заг. ред. О. Березюк, Л. Глазунової. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2010. С. 10–16.
12. Локшина О. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): моногр. К., 2009. 404 с.
13. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. М.: Кочино-Центр, 2002. 394 с.
14. Словник базових понять із курсу «Педагогіка»: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. 2 вид., доп. і переробл. / укл. О. Антонова. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2014. 100 с.
15. European Commission. The European Qualifications Framework for Lifelong Learning (EQF). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008. 15 p.
16. Компетентісна освіта: від теорії до практики / Н. Бібік, І. Єрмаков, О. Овчарук та ін. К.: Плеяди, 2005. 120 с.
17. Глузман О. Базові компетентності: сутність та значення в життєвому успіху особистості. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 2 (63). С. 51–60.
18. Шевців З. Основи соціально-педагогічної діяльності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 248 с.
19. Пометун О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2005. № 23. С. 15–21.